

MITO E REALIDADE DO BAÑO DAS NOVE ONDAS NA LANZADA

Por: Buenaventura Aparicio Casado

INTRODUCCIÓN

O baño das nove ondas é, hoxe en día, un rito absolutamente residual. Posiblemente, uns poucos, ás agachadas, cumpran cunha tradición ancestral nas datas fixadas. E algúns *frikis* tamén se achegarán ao areal, pero estes manexan outros esquemas. Están noutra onda.

A realidade é que daquela crenza que ata os anos cincuenta do pasado século aliviou, como un analxésico, os corpos e as mentes dunha humanidade dorida só quedan as cinzas.

A ERMIDA DA LANZADA

O baño das nove ondas está intimamente relacionado coa capela que acolle a Nosa Señora da Area, a Virxe da Lanzada. Sen a presenza da Virxe, o baño perde toda a súa virtualidade máxica.

Vista do conxunto da Lanzada

A pequena ermida románica da Lanzada sería erguida, en opinión de García Alén e Alonso Romero, para cristianizar os ritos pagáns que alí tiñan lugar.

Cebrián Franco (1982 : 118-119) cre que a capela formaría parte do castelo medieval como elemento anexo, feito que adoitaba acontecer nas fortalezas da mitra compostelá, como manifestación que irmandaba o espírito bélico coa crenza relixiosa. Algo semellante sucede coa capela das Torres do Oeste ou coa ermida da fortaleza levantada sobre o antigo castro de Presqueiras.

Frei Martín Sarmiento (1970 : 385) afirma que a ermida estaría edificada xa a finais do século XII, baseándose na bula de Inocencio III que, con data de 1199, confirma a Santiago na posesión do "*castrum quod vocatur Sancta Maria de Lanzeata*".

Carlos Valle, apoiándose nas características estilísticas e construtivas do edificio, defende unha cronoloxía baixomedieval

("A ermida da Nosa Señora d'A Lanzada e a arte románica no Salnés", conferencia impartida en Noalla o 30 de setembro de 2010).

ANTIGÜIDADE DO RITO

A historiografía de filiación tradicional recorreu á utilización -con evidente abuso- de dous recursos: das supervivencias e da cristianización de lugares supostamente pagáns, ambos os dous como argumentos garantes dunha antigüidade sobrevalorada como criterio autenticador e identitario.

...e a materia es vil, presa, negra o branca y posee o no una vida visible. Aquella parece una procesión que desfila el largo camino del tiempo: hasta la la es arcaica, como se habló en las más rotas edades de los celtas y visigodos. Allos dan saltos al salir del agua y otros ande entrar. Parecen epilépticos como

O baño das nove ondas na Revista de Moñdariz (1919)

Alfredo García Alén (1974) nun artigo publicado nun xornal -anticipo dun traballo que nunca viu a luz- considera ao baño das nove ondas como a perduración dun vello culto prerromano a unha "dea marina" relacionada coa fecundidade. Outros autores, entre eles, Alonso Romero (1997 : 418) aceptan esta opinión.

Outorgarlle ao baño das nove ondas unha orixe prerromana comporta o establecemento dunha liña sen solución de continuidade dende o período castrexo ata os nosos días, liña que coa documentación que posuímos carece de fundamento. Arestora non temos a menor proba da existencia dun santuario romano dedicado a unha deidade mariña. A campaña de escavación, rematada hai pouco, non aportou ningunha novidade sobre este asunto.

As razóns en contra desta suposta antigüidade son bastante convincentes, comezando por aclarar que o baño non o tomaban soamente as mulleres infecundas, senón, e maioritariamente, unha morea de xente afectada de todo tipo de males, fundamentalmente de feitizos e meigallos. Porque se A Lanzada se pode caracterizar por algo é por ter sido un dos centros de referencia do curandeirismo:

Levei a miña muller
á Lanzada, ás nove olas;
levéina a desinfeitar
e botar os demos fóra.

(Landín Carrasco, 1955 : 283)

Excavación da Lanzada (setembro de 2010)

No libro de visitas do santuario da Lanzada, denominado *Libro de visitar la her-mita de Nuestra Señora de la Arena*, cuxos recontos comezan no ano 1613, non se fai a menor alusión ao baño das nove ondas nin a prácticas profanas nos arredores da ermida.

Pola súa banda o P. Sarmiento, erudito pescudador e curioso onde os haxa, que estivo en dúas ocasións na Lanzada -en xullo de 1745 e en outubro de 1754- tampouco menciona baño nin ritual algún. Precisamente, Blanco Freijeiro (2002 : 173), bo coñecedor da obra do freire bieito, comenta que de terse producido tales prácticas e rituais na Lanzada “no hubiera dejado él de apuntarlo en caso de haber llegado a sus oídos”. Esta é a razón que alega para atribuírle ao baño unha antigüidade que non iría moito máis alá dun século, que é cando os testemuños de J. Solá, P. Canitrot e outros dan proba fidedigna da súa existencia.

DATAS PROPICIAS PARA O BAÑO

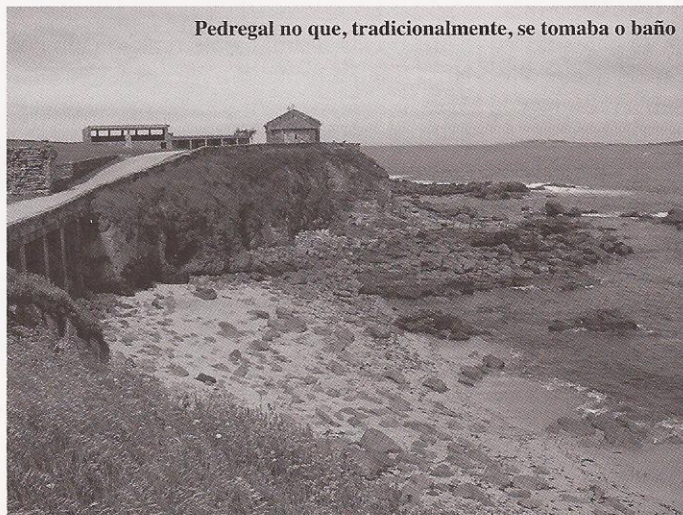
A tradición fixaba como datas máis aconsellables para o baño das nove ondas tres días: o alborear da festa da Ascensión, a madrugada de San Xoán e o último domingo do mes de agosto, celebración da romaría en honor de Nosa Señora da Area, a Virxe da Lanzada, sen prexuízo de que curandeiros e sabias puidesen exercitar o seu oficio, cun rito que incluía o baño, outros días.

O día da Ascensión numerosos veciños de Noalla tomaban un baño colectivo, grupal. Este rito, practicado nesa conmemoración -hai xa tempo que deixou de realizarse-, parece gardar relación con cerimonia de renovación e rexeneración que tiñan lugar en primavera, coa intención de preservarse de enfermidades e males. Este baño tería un carácter profilático e, ao mesmo tempo, actuaría como elemento de cohesión veciñal, reforzando os vencellos entre os membros do grupo.

O baño ás doce da noite do día de San Xoán -que as bruxas efectuaban en fonte e ríos- era un costume estendido por toda Galicia costeira. Segundo Jesús Rodríguez López (2001 : 135) a persoa que recibía as nove ondas curaba as súas doenzas ou se preservaba de padecelas. A noite de San Xoán é un anaco de tempo máxico no que as eivas que nos magoan poden quedar anuladas e no que un destino ou fado trágico é posible trocalo noutro máis ventureiro.

Na Lanzada, as nove ondas podían recibirse en diversos areais. Mais a tradición sinalaba con precisión un lugar especialmente recomendable: o pedregal do lado norte da ponte que comunica o campo da igrexa con terra firme (García Alén, 1974). Posiblemente, esta preferencia estivese determinada pola súa proximidade á ermida, como foco do que emanaría a benéfica acción da Virxe, invocada no intre de recibir as ondas do mar.

Pedregal no que, tradicionalmente, se tomaba o baño

O NOVE. UN NÚMERO CABALÍSTICO

A maior parte dos actos ou prácticas que se levaban a cabo na Lanzada tiñan como referente constante ao número nove. Os romeiros se achegaban “nueve días antes del primero de la fiesta” -para asistiren á novena- e tomaban “los nueve baños de ola” (J. Solá, 1914). Ademais, era frecuente dar nove voltas arredor da capela. Que significado o virtualidade máxica agacha o número nove?

No sistema simbolista os números pares teñen denotación negativa, pasiva. Por contra, os impares resultan afirmativos e activos. O tres é o número que representa a síntese espiritual, a Trindade. O nove figura a triplicidade do triple, un factor potenciador porque “a multiplicación dun número acrecenta o seu poder” (Paneth, 1953). Por esta razón, o nove é o número por excelencia dos ritos curativos (J.E. Cirlot, 1981 : 330).

Nove é tamén o algarismo dos planetas modernos que, como é coñecido, rexen o destino dos seres humanos. O Sol, a Lúa, Marte, Mercurio, Xúpiter, Venus, Saturno, Urano e Neptuno integrarían este “novenario” (Blanco Freijeiro, 2002 : 174).

Segundo o párroco de Santo Estevo de Noalla, don José Manuel Taibo García, os baños nos que se recibían sete ondas procuraban remedio para as enfermidades nerviosas,

entrementes que para propiciar a fecundidade o indicado eran nove os golpes de mar que habían de bater no ventre da muller.

O BATER DAS ONDAS COMO SIMBOLISMO DO ACTO XERADOR

O golpeo das ondas contra o corpo da muller representa unha cópula simbólica, antecedente ou preparatoria da real que ha de executarse despois. O baño no mar limpaba, eliminaba a tacha e deixaba a interesada en disposición de concibir unha vez efectuado o axuntamento carnal.

Para Mariño Ferro (1987 : 233) o mar, co seu movemento de fluxo e reflujo, é unha figuración simbólica do home, mentres que a area sería da muller. A espuma que se xera é unha metáfora do líquido seminal. Mariño recolle unha curiosa cita de Alonso de Madrigal, *El Tostado*, que ao comentar o mito de Venus afirma: "tal es el humor seminal como el agua del mar...la espuma se hace por movimiento de las aguas...como la cobdicia veneral se levanta de tocar a los genitales vasos y el seminal humor se deriva por el movimiento de ellos. Conviene esto a la espuma porque la seminal materia espumosa es".

BAÑO DAS NOVE ONDAS NOUTROS LUGARES

Xa deixamos constancia de que, segundo testemuño de Rodríguez López, era costume, nas zonas costeiras, bañarse ás doce da noite do día de San Xoán.

Alonso Romero (1982 : 591) cita outros lugares nos que se podían tomar as nove ondas, entre eles a praia de Placeres, a carón dunha capela da Virxe, e Santo Andrés de Teixido, santo taumaturgo con sona en toda a comunidade.

UNHA HIPÓTESE INTERPRETATIVA. BOTANDO MAN DE MIRCEA ELIADE

O investigador romanés Mircea Eliade describiu, en diversas obras -como no *Mito del eterno retorno*- o proceso curativo dunha doenza física ou espiritual como una rexeneración, só posible cunha retroxección no tempo que nos conduza a o momento prístino, orixinal, é dicir, simbolicamente, a un novo nacemento -figurado de diversa maneiras-, onde o individuo,

como recentemente procreado, ha de aparecer sen mácula nin tacha de ningún tipo.

Quer isto dicir que un defecto de concepción ou unha eiva ou mal sobrevido nalgún momento da vida non é posible eliminalo cunha reparación -cun parche-, senón soamente cun retorno, cunha recreación do instante cero, no que a persoa comeza a vivir como unha *tábula rasa*, virxe, limpa, en posesión de todas as súas potencias e virtualidades.

No transcorrer da vida desgastámonos, o mal -baixo diversas formas- fai presa en nós. Imos perdendo, pouco a pouco, parte da enerxía primordial que atesourabamos no momento do noso nacemento. Esta é a razón de que nun dos mais coñecidos ritos de rexeneración -o de dar voltas arredor dunha ermida ou cruceiro- as voltas

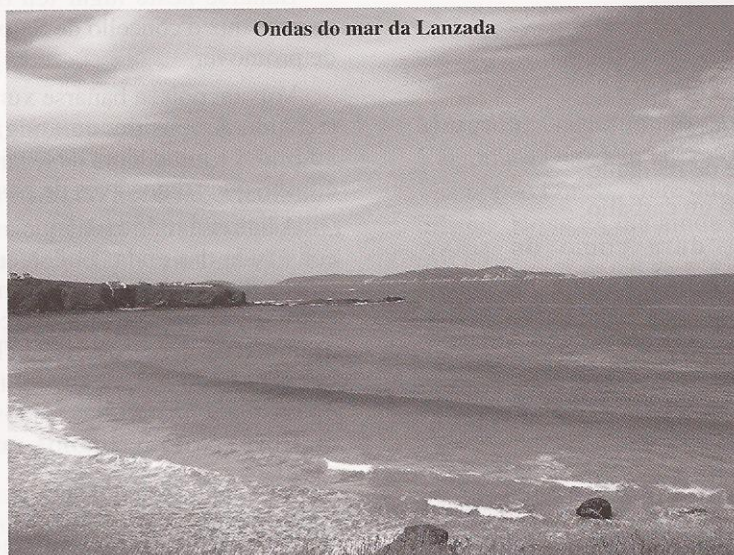
se efectúen no sentido contrario ao das agullas dun reloxo -deixando o obxecto sagrado á esquerda, o lado máxico-. É, en toda regra, unha retroxección, un borrado de todo o disco duro, contaminado, para comezar de novo co contaquilómetros a cero.

Á Lanzada achegábanse persoas que crían que eran vítimas dun mal, dun feitizo ou dun meigallo. Para botalo fóra metíanse no mar a recibir as nove ondas. Cando saían da auga, deixaran atrás todo o lastre adquirido na travesía da vida. Sentíanse limpos. As mulleres sen descendencia preparadas para concibir, para xerar nova vida.

O ritual que se practicaba na Lanzada non só remediaba a esterilidade, senón que, como recreación dun nacemento, posibilitaba a curación de calquera mal. As multitudes que acudían ata o istmo facíano coa esperanza

de deixar atrás doenzas da máis variada etiología. Por esta razón A Lanzada competía con santuarios de moita sona: "os clientes deste santuario son fundamentalmente do mesmo tipo dos que acoden aos Corpiños, meigallos, feitizos, mal de ollo..." (Rodríguez Fraiz, 1960 : 101).

Unha poesía de Ramon Cabanillas, titulada "Viaxe perdido" evoca vivamente o peregrinar dos doentes de igrexa en igrexa para remediar os seus males:

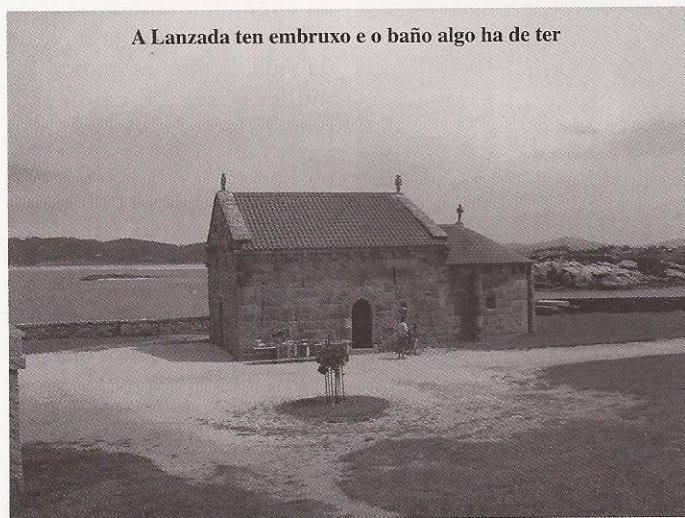

Para ceibarme de morrer chuchada
de un amor que me enchéu de penas fondas,
no mar costeiro e bravo da Lanzada
tomei, á media noite, as nove ondas.
Collín cara a San Breixo a pan e agoa,
c-unha vela na man todo o camiño,
e, dende alí, para zarrar a mágoa,
fun a Nosa Señora do Corpiño.
Limpa estóu de feitizo e de meigallo,
quedei rexa e baril como un carballo,
san como un buxo, dura como un seixo.
Mais, si él chega onda min xa non me movo.
Feita de cera teño de ir de novo
á Lanzada, ao Corpiño e a San Breixo.

Neste poema ponse de manifesto un feito que convén salientar. A conveniencia de acudir a varios santuarios. Non só porque deste modo se reforzaba a acción divina exercida por diversos axentes celestiais; tamén pola desconfianza dos nosos paisanos: “se non é un, ha ser outro”.

NOSA PROPOSTA: RECUPERAR O BAÑO DAS NOVE ONDAS NO MAR DA LANZADA

O baño das nove ondas é, arestora, unha práctica residual, vergoñenta, que se fai ás agachadas polo temor de que lle apliquen o cualificativo de supersticioso -ou peor, de paletao que o leve a cabo. Unha minoría, con pouco éxito, pode achegarse á Lanzada baixo o engado do druidismo, da ritualidade céltica. Sexa como for, o baño está, practicamente, esquecido. E **cómpre recuperalo**. Podo adiviñar a expresión de sorpresa dalgún lector. Por iso vou argumentar a miña proposta.

Que as augas da Lanzada son saudables ningún o pon en dúbida. Son augas moi batidas, frías, de mar aberto, salgadas e iodadas, recomendadas polos dermatólogos para certas enfermidades da pel. A brisa mariña acouga o espírito e tempera

os nervios. Un paseo pola Lanzada, en ausencia de multitudes, reconforta, tranquiliza e abre o apetito. E logo está a paisaxe: grandiosa, admirable, maxestosa. Un dos recantos con máis **embruxo** de Galicia.

Bañarse neste lugar ten o seu aquel, algo especial. Un recurso que o concello de Sanxenxo, con intelixencia, debería de promover.

Volvan, pois, a bañarse xuntos todos os veciños de Noalla o día da Ascensión, en amigable compañía, reforzadora de amizades e mitigadora de tensións. E despois do baño, comida e festa, que somos aves de paso.

A bañarse todo *kiski*, que a crenza é libre. As que cren que coa axuda das ondas poden empreñar -que algunha haberá-, os que desexan esquecer, os magoados por meigallos antigos ou de nova xeración, os escépticos, os optimistas antropolóxicos, os librepensadores, os *frikis*... Todos, porque teñamos presente que “mal non fai, e ben...nunca se sabe”. O baño, seguido doutros aditamentos que todos prezamos, malo será que non mellore, cando menos, o noso estado de ánimo.

BIBLIOGRAFÍA

- ALONSO ROMERO, Fernando (1982): “As nove ondas da mar sagrada: ritos y mitos galaicos sobre las olas del mar”, *Cuadernos de Estudios Gallegos*, t. XXX, fas. 98, Santiago de Compostela.
- ALONSO ROMERO, “ (1997): “Las romerías de Galicia” en Galicia. *Antropología*, t. XXVII, Hércules de Edicións, A Coruña.
- BLANCO FREIJEIRO, Antonio (2002): “Baños de las siete ondas” en *Ensayos gallegos*, Diputación Provincial de Pontevedra, Pontevedra.
- CEBRIÁN FRANCO, Juan José (1982): *Santuarios de Galicia (Diócesis de Santiago de Compostela)*, Arzobispado de Santiago de Compostela.
- CIRLOT, Juan Eduardo (1981): *Diccionario de símbolos*, Editorial Labor, Barcelona.
- ELIADE, Mircea (1984): *El mito del eterno retorno*, Planeta-Agostini, Barcelona.
- GARCÍA ALÉN, Alfredo ((1974): “Romería de Nosa Señora da Lanzada”, *Faro de Vigo* (30-VIII-1974, p. 20).
- LANDÍN CARRASCO, A. (1955): “Cantares marineros gallegos”, *Cuadernos de Estudios Gallegos*, t. X, Santiago de Compostela.
- MARIÑO FERRO, Xosé Ramón (1987): *La romerías / Peregrinaciones y sus símbolos*, Edicións Xerais de Galicia, Vigo.
- PANETH, L. (1953): *La Symbolique des nombres dans l'Inconscient*, París.
- RODRÍGUEZ FRAIZ, Antonio (1960): “Costumbres populares de las iglesias y santuarios marianos de Galicia”, *El Museo de Pontevedra*, XIV, Pontevedra.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ, Jesús (2001): *Supersticiones de Galicia*, Editorial Maxtor (ed. facsímil), Valladolid.
- SARMIENTO, Martín (1970): *Colección de voces y frases gallegas*, ed. de J. L. Pensado, Universidad de Salamanca.
- SOLA, Jaime (1914): “La Playa de la Lanzada”, *Vida Gallega*, nº. 63.